

Historian tuomiot ja totuuskomissiot

■ Jari Ehrnrooth ehdotti Johan Bäckmanin toimittamaan kirjaan *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia* sisältyvässä artikkelissa 'Saatanallisen symbioosin jälkihoito', että Suomen tulisi olla aloitteellinen, jotta kommunismin rikokset ihmiskuntaa vastaan tutkittaisiin perusteellisesti ja saatettaisiin kansainvälisen moraalisen tuomion alaisiksi. Ehdotuksesta virisi laaja keskustelu, joka esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* kesti useita viikkoja. Saavutus on huomattava ainakin siihen nähden, että Bäckmanin mainion kokoelman monet muut tärkeät puheenvuorot eivät ole saaneet ansaitsemaansa julkisuutta. Ehrnroothin saama palaute on kuitenkin ollut pääosin sävyltään valitettavan kielteistä varsinkin, kun ottaa huomioon, että hänen ajatustaan voidaan puolustaa monin hyvin argumentein.

Tuskin edes pahimman lajin kulttuurirelativisti voi itsepetokseen sortumatta kieltää, että kommunismi oli perin pohjin epäonnistunut ideologia, jonka käytännön sovellukset tuottivat kaikkialla kurjuutta, köyhyyttä, alistamista, yhdenmukaistavaa komentelua, systemaattista valehtelua, ihmisoikeusrikoksia, luonnon tuhoamista sekä silkkaa kidutusta ja kuolemaakin enemmän kuin mikään muu maailmanhistorian väki-

valtakoneisto. Läntisillä demokratioillakin on puutteensa ja nekin ovat syyllistyneet pöyristyttäviin tekoihin, varsinkin siirto- ja kehitysmaita sekä etnisiä vähemmistöjä ja alkuperäisväestöjä kohtaan. Koska kommunistimaat kuitenkin polkivat jalkoihinsa myös omien kansalaistensa perustavat ihmisoikeudet ja oikeusvaltioperiaatteet, ne eroavat läntisistä demokratioista periaatteellisesti, eivät määrällisesti vertailtavin kriteerein. Toisin kuin Suomessa joskus yritettiin uskotella, näiden järjestelmien välillä ei ole mitään puolueettoman tarkkailijan asemaa.

Kommunismien uhrin ansaitsevat hyvityksen

Kommunismien perinnön jälkipuinti on kaikesta puolin ajankohtaista. Miljoonat kommunististen järjestelmien rikoksista kärsineistä elävät edelleen ja ovat oikeutettuja vaatimaan hyvitystä, yhtä hyvin kuin natsi-Saksan rikosten uhrin. Itä-Euroopan maiden moraaliset ja yhteisölliset rakenteet ovat kommunismien jäljiltä vähintään terapian tarpeessa. Sitä paitsi kommunismien perintö elää yhä. Kiina yrittää ponnistaa kasarmikomennosta taloudelliseksi suurvallaksi, mutta kohtelee kansalaisiaan yhtä totalitaristisin kourin kuin ennenkin. KGB-taustai-

sen Putinin johtama Venäjä harjoittaa veristä teurastusta Tshetsjeniassa.

Koko Neuvostoliiton olemassaolon ajan Suomi oli ulkopoliittisesti kiusallisessa tilanteessa. Olemassaolotaistelu ajoi sen liittoutumaan toisessa maailmansodassa kansallissosialistisen Saksan kanssa ja harjoittamaan sotien jälkeen Neuvostoliittoa myötäilevää reaalipolitiikkaa, jossa liikkumatilaa ostettiin sopeutumalla itänaapurin turvallisuusintresseihin, ottamalla tämän toiveet huomioon ulkopoliittisissa kannanotoissa ja jopa sisäpoliittisissa ratkaisuisissa sekä olemalla pidättyväinen reaalisosialismin puutteiden julkisessa arvostelussa. Idänpolitiikan sateenvarjon suojassa Suomessa rakennettiin toisen maailmansodan jälkeen demokraattinen hyvinvointiyhteiskunta. Jos asiaa katsotaan Suomen kansalaisten hyvinvoinnin ja ihmisoikeuksien kannalta ja pohditaan kuviteltavissa olevia vaihtoehtoja, Suomi kiistatta hyötyi reaalipoliittisesta asenteestaan Neuvostoliittoon.

Suomen idänpolitiikan hinta

Idänpolitiikalla oli kuitenkin myös hintansa. Kysymys ei ollut pelkästään kylmän sodan luomassa maailmanpoliittisessa tilanteessa välttämättömäksi tulkitusta mukautumisesta idän suurvallan turvallisuusetuihin. Neuvostosuhteita käytettiin henkilö- ja ryhmäkohtaisten etujen kalastamiseen Suomen sisäpolitiikassa. Reaalisosialismin epäkohtien arvostelu leimattiin neuvostovastaiseksi ja pyrittiin kitkemään myös kansalaisyhteiskunnasta ja mediasta – muodollinen sananvapaus toki säilyi muutamia elokuvasesensuuritapauksia lukuun ottamatta.

Kansakunnan ja kenties maailmankin henkisen tilan kannalta oli ongelmallista, että idänsuhteiden hoitamiseen luotiin valheellinen orwellilainen kaksoiskieli. Koska oli pakko viljellä ystävyyden, yhteistyön ja avunannon liturgiaa eikä todellisia motiiveja voitu ilmaista, avoin keskustelu politiikan moraalista tuli mahdottomaksi. Ei ihme, että jotkut alkoivat ihan oikeasti uskoa Neuvostoliiton edistyksellisyyteen ja rauhantahtoisuuteen – varsinkin kun kotoisen kurikulttuurin kokeminen epäajanmukaiseksi ja Vietnamin sodan kaltaiset ilmiöt maailmalla vahvistivat vaikutelmaa.

Suomalaisilla on yllin kyllin syitä osallistua kriittisesti arvioimaan kommunismin perintöä ja omaa osallisuuttaan siinä. Jo Euroopan Unionin jäsenyys velvoittaa Suomea ottamaan poliittisissa ratkaisuisaan huomioon myös moraalien ja universaalien ihmisoikeuksien, ei vain kansallisen edun ja taloudellisen hyödyn näkökulman. Globalisaation kulttuurin myötä maailmanpolitiikan luonne on sitä paitsi ratkaisevasti muuttunut – toivon mukaan peruuttamattomasti. Reaaliaikainen kommunikaatio luo edellytykset maailmanlaajuiselle moraalikeskustelulle. Globalisaation jälkeen eivät tyrannit enää voi vetäytyä kansakunnan sisäisten asioiden savuverhon suojiin. Sen sai Slobodan Milosevickin karvaasti kokea joutuessaan tämän pääkirjoituksen kirjoittamisen aikana Haagiin vastaamaan teoistaan. Suomella on sekä mahdollisuus että velvollisuus luopua kyynisestä reaalipolitiikastaan ja tehdä moraliin perustuvia aloitteita kansainvälisessä politiikassa. Niihin kuuluvat myös historian moraalista arviointia koske-

vat aloitteet. Kun Suomen ulkopoliitiikan johdossa on Tarja Halosen ja Erkki Tuomiojan kaltaisia henkilöitä, jotka mielellään korostavat panostaan ihmisoikeuksien edistäjinä, odottaisi, että jotakin tapahtuisi.

Ehrnroothin ehdotusta voi arvostella yksityiskohdissa. Vaikka kommunismi oli mamentava järjestelmä, ei pitäisi puhua kommunismista kollektiivisubjektina. Oli myös kommunisteja, jotka tunnistivat kommunismin nimissä tehdyt rikokset, sanoutuivat niistä irti ja taistelivat niitä vastaan. Historian tuomiot tulisi kohdistaa konkreettisiin yksilöihin ja instituutioihin noitavainohenkeä lietsomatta. Lienee myös liioittelua väittää, että Suomen reaalipoliittikka Neuvostoliiton suhteen oli vahingollista maailman henkisen tilan kannalta. Ongelmia oli, mutta tuskinpa vaihtoehtokaan olisivat suuresti edistäneet ihmiskunnan yhteisen moraalin asiaa. Ehrnrooth myös korostaa liiaksi kommunismin rikosten selvittämisen oikeudellista luonnetta. Puhuminen oikeuden antamasta tuomiosta saa aikaan vaikutelman, että asiat pitäisi ratkaista kertakaikkisesti ja lopullisesti, vaikka keskustelun tulisi jatkua avoimesti loputtomiin. Vääryyttä kärsineillä tulee olla oikeus hyvityksiin, mutta parhaan lähtökohdan antaa kommunismin perinnön kriittinen tutkimus historiantutkijoiden, yhteiskuntatieteilijöiden ja moraalifilosofien kansainvälisenä yhteistyönä. *Kommunismien musta kirja* oli vasta ensimmäinen askel tässä työssä.

Syyllyttämistä vai anteeksiantoa

On kuitenkin syytä puuttua periaatteellisempaan kritiikkiin historian tapahtumien

moraalista ja oikeudellista arviointia kohtaan. Matti Klinge kirjoitti teoksessa *Eurooppaa. Päiväkirjastani 1999–2000*, että historian käsittäminen tuomioistuimeksi on hirvittävän vaarallinen asia. Hänen mielestään tuomitseminen ja syyllistäminen on syvästi epäkristillistä, koska Uuden Testamentin ydinsanoma rakkaus ja anteeksianto silloin unohdetaan. Historian tuomiot muuttuvat voittajien näytösoikeudenkäynteiksi, joissa hävinneillä ei ole mahdollisuutta puolustautua. Onpa Klinge varoittanut liiaksi kaivelemasta menneisyyden kaurioja ja traumoja, koska niin voi syntyä uuteen väkivaltaan kiihottavia myyttejä. Esimerkki tällaisesta on se tapa, jolla Milosevic vetosi albaanien vastaisessa propagandassaan serbien kärsimään tappioon vuoden 1387 Kosovo Poljen taistelussa.

Kenties Klinge on oikeassa ajatellessaan, että historiaa ei pitäisi ymmärtää tuomioistuimeksi, totuuskomissioista nyt puhumattakaan. Nämä käsitteet ehkä synnyttävät harhakuvitelman siitä, että historian tapahtumille voitaisiin antaa kertakaikkinen ja lopullinen moraalinen tulkinta. Mutta vaikka lopullista moraalista totuutta ei ole, siitä ei seuraa, että moraalista totuutta ei lainkaan ole. Moraalinen totuus voidaan ymmärtää myös harkintaan perustuvaksi tasapainopisteeksi, joka on parasta mitä voidaan kussakin tilanteessa saavuttaa mutta jota on alati arvioitava kriittisesti uudelleen.

Klinge kuitenkin erehtyy, jos hän ajattelee historian moraalisen arvioinnin välttämättä olevan tuomitsemista ja syyllistämistä. Kysymys voi olla myös puhdistautumisesta ja kasvattamisesta. Menneisyyden ri-

kosten tutkiminen voi myös yhdistyä sovittukseen ja anteeksiantoon. Siten on yritetty ainakin jossakin määrin toimia selvittäessä rotusorron perintöä apartheidin jälkeisessä Etelä-Afrikassa. Historian moraalinen arviointi ei sitä paitsi välttämättä tapahdu yksipuolisesti voittajan ehdoin. Vastaesimerkki on vaikkapa Jonathan Gloverin teos *Humanity. A Moral History of the Twentieth Century*. Se arvioi moraalifilosofian näkökulmasta viime vuosisadan sotia, kansanmurhia ja totalitaarisia järjestelmiä. Runsaasti huomiota annetaan Hitlerille ja Stalinille, mutta britti Glover analysoi yhtä lahjomattomasti myös maanmiestensä toimeenpaneman Saksan kaupunkien palopommituksen toisessa maailmansodassa, Hiroshiman ja Nagasakin atomipommit sekä yhdysvaltalaisen väkivallanteot Vietnamin. Rehellinen itsekritiikki on historian moraalisen arvioinnin edellytys.

Suomen historian moraalit

Gloverin sävähdyttävää teosta lukiessa tulee mieleen, että samantapainen esitys tar-

vittaisiin myös Suomen historian osalta. Vuosituhannen vaihteessa tehdyt lukuisat arviot 1900-luvusta olivat miltei yksimielisiä siitä, että viime vuosisadan historiaa voidaan Suomen osalta pitää menestystarina. Epäilemättä siinä onkin enemmän ylöpyden kuin häpeän aiheita.

Siitä huolimatta esimerkiksi vuoden 1918 tapahtumat, toinen maailmansota ja sotien jälkeinen idänpolitiikka ansaitsevat joutua myös avoimesti moraalisen analyysin kohteiksi. Kun on turvauduttu keinoihin (väkivaltaan, tyrannin kanssa liittoutumiseen, valehtelemiseen), joilla on moraalisesti arveluttavia seurauksia, on voitava joka kerta kysyä, oliko kaikki muut keinot käytetty, käytettiinkö arveluttavaa keinoa minimimäärä ja oliko kulloisissakin oloissa uskottavaa, että juuri näin saavutettaisiin haluttuja tuloksia. Olisi kiinnostava tietää, millaisia vastauksia Suomen historian kohtalonhetkien osalta saadaan.

Juha Sivvola